

РОЗДІЛ 2 «ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ»

УДК 349.3

Бабич Н. О.,
доктор філософії

**ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНИ В ЯКОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ**

Стаття присвячена формуванню актуальної наукової думки про перспективи становлення України в якості сучасної європейської соціальної держави. З'ясовується соціально-правове значення соціальної держави та неприпустимість наявного в Україні процесу поступової десоціалізації. Автором з'ясовуються можливості розбудови України в якості сучасної європейської соціальної держави в результаті здійснення процесу євроінтеграції, а саме приймаючи до уваги той факт, що: в ЄС серед держав-членів Союзу відсутнє конкретне спільне бачення моделі соціальної держави; не завжди соціальні стандарти в державах-членах ЄС є вищими, аніж в Україні. У висновках до статті узагальнюється думка щодо оптимальних можливостей становлення України в якості європейської соціальної держави.

Ключові слова: євроінтеграція, європеїзація законодавства, реформа соціального законодавства, соціальна безпека, соціальна держава, соціальні права.

The article is devoted to the formation of an actual scientific thought about the prospects of Ukraine's formation as a modern European welfare state. The socio-legal significance of the welfare state and the inadmissibility of the process of gradual desocialization in Ukraine are also being clarified. The author clarifies the possibilities of Ukraine's development as a modern European welfare state as a result of the implementation of the process of European integration, namely, taking into account the fact that: in the EU, among the member states of the Union, there is no specific common vision of the welfare state model; social standards in the EU member states are not always higher than in Ukraine. The conclusions of the article summarize the opinion on the optimal opportunities for the formation of Ukraine as a European welfare state.

Keywords: European integration, Europeanization of legislation, reform of social legislation, social rights, social security, welfare state.

Постановка проблеми. З припиненням існування колишнього СРСР та проголошення незалежності України в нашій державі розпочались процеси «інтенсивного руйнування соціальних інституцій тоталітарної доби та активний пошук нових форм суспільного життя, зміна соціальних парадигм та ідеалів, розбудова нових державно-правових інституцій демократичного гатунку» [1, с. 3]. Попри це, відповідні цивілізаційні перетворення в Україні, так само, як і в інших постсоціалістичних державах, на жаль, «відбувалась на тлі відсутності належного досвіду публічного врегулювання приватних та публічних правовідносин за новим напрямком розвитку держави» [2, с. 39]. Саме тому, ученими констатується, що 90-ті роки XX століття, а так само і початок XXI століття в Україні «характеризувалися масовими і грубими порушеннями соціальних прав із боку

державних органів та органів місцевого самоврядування, а також недостатньою ефективністю судового захисту даних прав» [3, с. 72].

Корумпованість та безсилля держави у подоланні соціальної кризи обумовила стрімке поширення правового нігілізму, масовому невиконанню обов'язків, неповагу до органів державної влади та державних службовців. У цих процесах загострилась дискусія про необхідність держави, як такої. Разом із тим, необхідність існування держави за таких умов стає очевидною, коли ведеться мова саме про існування соціальної держави. Зокрема, учені-юристи М. С. Савченко та А. С. Новикова з цього приводу зазначають, що «у сучасному суспільстві діяльність більшості держав спрямована на реалізацію соціальної політики. Вони проводять заходи щодо впровадження нових соціальних програм у різні сфери суспільного життя, тим самим прагнучи створити гідні умови для життя людини. Крім того, особлива увага приділяється захисту соціально незахищених категорій громадян, що є невід'ємним елементом соціальної політики» [4, с. 3]. Варто мати на увазі, що саме «від успішного здійснення соціальної функції держави залежать взаємини в суспільстві, його єднання» [4, с. 3]. Іншими словами, на сьогоднішній день держава, котра стає соціальною та функціонує в якості соціальної держави, формує такі умови існування людини та суспільства, за яких досягається (наскільки це можливо) загальний добробут, перебуваючи в якому людина не ставить під сумнів потребу існування держави та має всі необхідні можливості для того, щоби повноцінно проживати своє життя, розраховуючи також на те, що й її діти (за наявності таких) можуть у подальшому скористатись такими ж можливостями.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Окремі аспекти соціально-правової сутності соціальної держави, а також пропозиції щодо вдосконалення процесу розбудови України в якості соціальної держави вже окреслювались багатьма українськими юристами-трудовами, серед яких: Ю. І. Артюх, Е. В. Бабенко, В. В. Безусий, О. В. Віжунов, О. П. Деніга, О. В. Епель, В. О. Журавель, М. І. Іншин, О. В. Карпушова, Е. Л. Ковалюмнус, В. Г. Костенко, Л. Ю. Малюга, О. В. Павліченко, Д. І. Сіроха, О. М. Ярошенко та інші науковці. Наукові напрацювання цих та інших вчених становитиме науково-теоретичне підґрунтя для формування актуальної наукової думки стосовно перспектив становлення України в якості сучасної європейської соціальної держави.

Отже, **метою** цієї наукової розробки є дослідження можливостей розбудови України, як європейської соціальної держави без ризиків для соціальної безпеки українського народу. Вказане може бути досягнуто шляхом виконання таких *завдань*: 1) окреслити соціально-правове значення соціальної держави та недопустимість процесу десоціалізації України; 2) з'ясувати можливості розбудови України в якості сучасної європейської соціальної держави в результаті здійснення процесу євроінтеграції; 3) у висновках до статті узагальнити думки стосовно оптимальних можливостей становлення України в якості європейської соціальної держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливість соціальної держави у загальному сенсі наразі можна пояснити тим, що вона сьогодні є результатом цивілізаційного розвитку людства, за якого вимагається зниження конфліктності в суспільстві та підвищення серед людей миру, рівності та належного рівня благополуччя. Справа у тому, що «тисячолітня історія людства являє собою ні що інше, як невинний пошук ліпшої долі та більш справедливого соціально-економічного устрою для абсолютної

більшості людей. Увесь цей час здійснювався інтенсивний пошук способів, засобів, інститутів, що здатні забезпечити стійку динаміку розвитку» [5, с. 3]. У низці найбільш розвинених держав світу (наприклад, в Австрії, Бельгії, Великобританії, Італії, Нідерландах, Німеччині, Польщі, Фінляндії, Франції та Швеції) у наукових колах вже тривалий час домінуючою є думка про те, що на сьогоденному етапі розвитку державотворення та формування моделі взаємодії держави і людини є необхідність створення правової держави, що буде соціальною.

Слід звернути увагу на те, що в Україні 28 червня 1996 року (тобто, у період, коли масово порушувались права людини, а держава не мала змоги їх належним чином захищати) було проголошено Конституцію України, в ст. 1 якої наша держава визначається в якості «суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави». Крім того, у преамбулі Основного Закону вказується, що парламент від імені Українського народу приймає цей акт «прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу». Тобто, у 1996 році конституцієдавець визнавав Україну в якості соціальної держави, відповідну якість якої необхідно розвивати та зміцнювати, з огляду на що й приймається Конституція України.

Вітчизняною ученою С. В. Кісс наголошується на тому, що «конституційне визнання України соціальною державою є закономірним, прогресивним етапом розвитку української державності, та стало важливим етапом вдосконалення законодавства в галузі соціальної політики» [6, с. 200]. Попри це, ученою в 2016 році констатувалось, що «соціальна ситуація, яка склалася в Україні не відповідає уявленням про соціальну державу. Крім того, вона свідчить про вельми скептичні оцінки, щодо можливості її побудови в найближчій перспективі. Дійсно, зростання масової бідності, різке зростання рівня безробіття, дитячої безпритульності, різкого падіння рівня і якості життя більшості населення, скорочення обсягу соціальних послуг та зниження соціальних гарантій, в якості першочергового завдання подолання кризи, ставлять вирішення проблем виживання, а не досягнення стандартів соціальної захищеності на гідному рівні» [6, с. 55-56]. Суттєвим чином вказана ситуація загострилася з вересня 2019 року, коли «в Україні розпочався стрімкий процес комплексної десоціалізації ще не сформованої моделі соціальної держави загалом та десоціалізації трудової діяльності державних службовців (окремо – прокурорів), зокрема» [2, с. 39]. Неодмінними наслідками вказаного сьогодні та в подальшому буде «погіршення рівня соціальної безпеки громадян, розширення класу прекаріатів та андеркласу загалом, а також утвердження панування корупції у державі» [2, с. 39].

Можна припустити, що припинення розпочатого процесу десоціалізації в Україні може пов'язуватись із практичним виконанням завдань держави у процесі її інституційної європеїзації та адаптації українського законодавства до права Європейського Союзу (далі – ЄС). Разом із тим, покладання вирішення окресленої проблеми на євроінтеграційний процес України не можна вважати достатнім з огляду на наступне:

1) *в ЄС серед держав-членів Союзу відсутнє конкретне спільне бачення моделі соціальної держави*. Вітчизняні учені А. М. Колот, О. О. Герасименко та О. М. Поплавська зауважують, що «європейська соціальна модель – це не уніфікований набір соціальних компонентів; вона має як спільні риси незалежно від географії її впровадження, так і відмінності, обумовлені національними традиціями певної країни, рівнем її економічного розвитку, політичними вподобаннями панівної еліти тощо» [5, с. 9]. Поряд із тим, учені констатують, що «пріоритетними складовими та соціальними цінностями цієї моделі є:

розподіл ризиків через систему соціального страхування; неприпустимість значної економічної й соціальної нерівності; захист прав працівників, культивування в суспільстві почуття взаємної відповідальності й солідарності» [5, с. 9]. Іншими словами, серед держав-членів ЄС наявне загальне бачення соціальної держави, однак, практичне втілення цього «загального бачення» різниться у залежності від низки факторів, які впливають на процес формування конкретної європейської держави в якості соціальної держави.

Додатково, слід мати на увазі, що результати спроб конкретизувати так звану «універсальну модель соціальної держави» на рівні ЄС сьогодні є неоднозначними. Підтвердженням цьому є спроби Євросоюзу розробити та реалізувати за останні 20 років дієві стратегії переходу від «перерозподіляючої держави загального добробуту» до «держави соціальних інвестицій». Наприклад, результати десяти років послідовного виконання Лісабонської стратегії на період з 2000 по 2010 роки (також відомої, як «Лісабонський процес» чи «Лісабонський порядок денний»), які Прем'єр-міністр Швеції Ф. Рейнфельд у липні 2009 року назвав «провальними», наголошуючи на потребі розробки нової стратегії [7], хоча багатьма ученими [див., напр.: 8; 9] наголошувалось на тому, що подібні кроки ЄС взагалі практично недосяжні в силу специфіки цього об'єднання держав. Визнаючи той факт, що Лісабонська стратегія не досягла своєї мети, Європейська Комісія (далі – ЄК) 03 березня 2010 року запропонувала нову десятилітню стратегію «Європа 2020», серед основних завдань якої було названо: а) підвищення рівня зайнятості населення у віці 20–64 років з 69% до щонайменше 75%; б) зниження викидів парникових газів як мінімум на 20% в порівнянні з показниками 1990 року; в) зниження частки осіб, які рано покидають школу, до 10% (з нинішніх 15%), а також збільшення частки населення у віці 30–34 років, які отримали вищу освіту, з 31% до щонайменше 40%; г) скорочення на 25% кількості європейців, які живуть за національною межею бідності, а також виведення з бідності 20 мільйонів осіб. Комплексно оцінюючи в 2012 році відповідні перспективи, британський учений-юрист К. А. Армстронг дійшов висновку, що реалізація стратегії «Європа 2020» цілком вірогідно не обумовить досягнення бажаної мети в повній мірі, а саме в частині «соціального порядку денного»: «існує особливий ризик того, що соціальний порядок денний, який буде здійснюватися в цих рамках, буде недостатньо помітним і динамічним» [10, с. 29]. У той же час, бельгійська учена Б. Кантільйо в дослідженні «Парадокс держави соціальних інвестицій. Зростання, зайнятість та бідність в Лісабонську епоху», оцінюючи результати Лісабонської стратегії та перспективи стратегії «Європа 2020», вказує на потребі врахування того, що у період з 2000 по 2010 роки: кількість сімей, забезпечених роботою, збільшилась, а кількість сімей, незабезпечених роботою, практично залишилась незмінною; практично у всіх державах-членах ЄС зросла бідність серед незайнятих і безробітних домашніх господарств [11, с. 22];

2) *не завжди соціальні стандарти в державах-членах ЄС є вищими, аніж в Україні.* Процес реформування соціального права України (щонайперше, у частині питань зайнятості та праці) згідно європейських стандартів є складним процесом, що відбувається в Україні, котра бажає таким чином «забезпечити стабільність держави, вирішити політичні, економічні, соціальні, культурні та інші проблеми, які виникають у державі» [12, с. 130]. Між тим, як зазначає вітчизняний юрист-трудолик Е. В. Бабенко, «протягом тривалого часу євроінтеграційні амбіції нашої держави не дозволяли піддавати критиці процеси європеїзації законодавства України, зокрема й у частині трудового законодавства. Європейське право та законодавство найбільш розвинених держав-членів ЄС за

замовчуванням вважалось абсолютно правильним, таким, за допомогою якого можливо вирішити усі чи більшість проблем в Україні. При цьому не завжди враховувалось те, який саме ефект чинить та чи інша норма (до якої адаптується українське законодавство) на суспільні відносини в Євросоюзі, яким саме чином вона відповідає ідеї соціальної та правової держави, якою є Україна» [13, с. 333]. На підтвердження цієї позиції учений вказує на те, що «стан захищеності працівників у процесі припинення з ними трудових правовідносин під час санації підприємства в Польщі значно погіршується недосконалістю чинного польського законодавств про реструктуризацію підприємств» [13, с. 333-334], у той час, коли в Україні рівень соціальної безпеки працівників у таких ситуаціях є значно більшим. Зважаючи на це, Е. В. Бабенко наголошує на тому, що «адаптуючи українське законодавство України у сфері праці (та в інших сферах, особливо тих, що впливають на «світ праці») до права ЄС чи законодавчих норм окремих держав-членів цього Союзу, необхідно підходити до цього питання з певною критикою, враховуючи в повній мірі переваги та недоліки українського законодавства про працю, його рівень захисту трудових прав працівників. Здійснення європеїзації українського законодавства не повинне розглядатись в якості самоцілі, досягнення якої можливе за рахунок ігнорування соціальних завдань держави» [13, с. 334].

У межах аналогічної логіки вітчизняний юрист-трудолик В. О. Швець дійшов думки про нагальну необхідність закріплення у чинному законодавстві норми про адаптацію національного законодавства до міжнародно-правових (зокрема, й європейських) актів, відповідно до якої забороняється наближувати чинне законодавство до норм, які знижують рівень соціальної безпеки людини в Україні. Закріплюючи цю норму в законодавстві (зокрема, в законодавстві про працю), на думку ученого, слід виходити із наступного: «коли вітчизняне законодавство містить більш високі (у порівнянні з правом держав-членів ЄС) гарантії соціальної безпеки працівника і роботодавця у процесі забезпечення стабільності трудових правовідносин, то європеїзація українського законодавства у відповідній частині відбуватиметься на шкоду ідеї побудови України як соціальної держави, що йде у супереччя Конституції України та меті законодавства про працю, закріпленій у КЗпП України» [14, с. 82-83].

Висновки. Підводячи підсумок викладеному, можемо дійти думки, що на сьогоднішній день розвиток і зміцнення України в якості соціальної держави повинно відбуватись із корегуванням такими обставинами, як європейська ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, що були визнані 07 лютого 2019 року на конституційному рівні. Підтвердження цієї ідентичності та успішна реалізація європейського, євроатлантичного курсів нашої держави в окресленому напрямі може відбуватись лише з визнанням того факту, що законодавець сьогодні не може скопіювати соціальне законодавство окремої держави-члена ЄС, розраховуючи на те, що відповідні дії автоматично обумовлять існування України в якості дійсно соціальної держави за моделлю так званої «держави соціальних інвестицій». Навпаки, розвиток і зміцнення України в якості соціальної держави повинно здійснюватись з урахуванням: 1) здобутків національної правової системи, які обумовлюють існування в Україні вищих соціальних стандартів, аніж в окремих державах-членах ЄС; 2) поточних кризових явищ, що відбуваються в нашій державі. Серед цих проблем можна назвати, наприклад, тимчасову окупацію АР Крим, міста Севастополя, окремих територій Донецької та Луганської областей; поточний розвиток ринкової економіки тощо; 3) позитивного

досвіду тих чи інших держав-членів ЄС щодо правового регулювання в соціальній сфері, які можуть бути використані в Україні, не сприяючи зниженню рівня соціальної безпеки людини і громадянина в Україні. У цьому сенсі наближення національних соціальних стандартів до соціальних стандартів Союзу постає в якості складного процесу, пов'язаного із врахуванням: а) в українському законодавстві: переліку соціальних прав, проголошених на наднаціональному рівні в ЄС; засад «належного урядування», які уможливають захист і забезпечення соціальних прав людини і громадянина; б) особливостей побудови та функціонування соціальних держав в ЄС; в) спроможності України використати досвід побудови та функціонування тих чи інших соціальних держав в Євросоюзі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нечипоренко В. О. Філософсько-правовий аналіз легітимації правової держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2003. 17 с.
2. Hladky V. V. Some Cautionary Remarks on the Process of Desocialization of the World of Work. *Scientific discoveries: projects, strategies and development* : Proceedings of the Internat. Scient. and Pract. Conf. (Edinburgh, Oct. 25th, 2019). Edinburgh: ESP, 2019. Vol. 3. P. 38–44.
3. Попова В. М. Соціальні права людини – основа соціальної держави. *Ефективність державного управління*. 2013. № 37. С. 70–75.
4. Савченко М. С., Новикова А. С. О теоретических подходах к понятию социальной функции государства. *Юрист-Правоведъ*. 2014. № 4 (65). С. 1–3.
5. Колот А. М., Герасименко О. О., Поплавська О. М. До формування нової моделі соціальної держави. *Україна : аспекти праці*. 2017. № 1–2. С. 3–15.
6. Kiss C. B. Розвиток соціальної держави в Україні: теоретичні та історико-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2016. 247 с.
7. La Suède reconnaît l'échec de la Stratégie de Lisbonne. *Euractiv* : [сайт]. URL: https://www.euractiv.fr/section/avenir-de-l-ue/news/la-suede-reconnait-l-echec-de-la-strategie-de-lisbonne-fr/?_ga=2.25012924.764964791.1616005007-990175640.1616005007 (дата звернення: 24.11.2019).
8. Réformes structurelles et coordination en Europe : Rapport G. Tabellini, Ch. Wyplosz; Commentaires J. Pisani-Ferry, J.-P. Vesperini, 27.10.2014 № Rap. CAE 51. Paris : La Documentation française, 2004. 87 p.
9. Tabellini G., Wyplosz Ch. Supply-side Reforms in Europe: Can the Lisbon Strategy be Repaired? *Swedish Economic Policy Review*. 2006. Vol. 13, Iss. 1. P. 101–156.
10. Armstrong K. A. The Lisbon Agenda and Europe 2020: From the Governance of Coordination to the Coordination of Governance. London : Queen Mary University of London, 2012. 32 p.
11. Cantillon B. The Paradox of the Social Investment State. Growth, Employment and Poverty in the Lisbon Era. *CSB Working Paper*. 2011. № 11, Iss. 03. 29 p.
12. Любимов О. К. Адаптація законодавства України про державну службу до законодавства Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 57. Т. 1. С. 177-179.
13. Бабенко Е. В. Доктрина захисту трудових прав працівників при припиненні трудових правовідносин : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2019. 423 с.
14. Швець В. О. Перспективные пути оптимизации механизма обеспечения стабильности трудовых правоотношений в Украине. *Право и закон*. 2019. № 6. С. 78-84.